

Єрмоленко С.І.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови

Грушкіна Ю.Ю.

здобувач вищої освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ У ПОВІСТІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО «НОВА СТАРА БАБА»

Анотація. У нашому дослідженні проаналізовані порівняльні конструкції, які трапляються у повісті Лариси Денисенко на граматичному, лексичному й функціональному рівнях мови. Визначено своєрідність порівняльних конструкцій, які є переважно розмовного, навіть просторічного характеру; переважно пов'язані з родинними зв'язками, соціальним статусом людини тощо. Для семантичної групи компаративем повісті «Нова стара баба» характерним є гуманізм і кордоцентризм, який визначається тим, що в центрі всіх порівнянь є людина: її вади, сильні сторони характеру, види діяльності, соціальний статус тощо.

Ключові слова: порівняльні конструкції, компаративеми, порівняння, семантичні групи, лексичний троп.

Yermolenko S., Grushkina Y. Comparative Constructions in the Story «The New Old Woman» by Larysa Denysenko. In our research we analyse the comparative constructions which appear in Larysa Denysenko's story on the grammatical, lexical and functional levels of language. We highlight the specific nature of the comparative constructions that are mostly of colloquial, even folk character. Mainly, they are connected with family relations, social status, etc. The semantic group of the comparative constructions which a reader can meet in the story «The new old woman» is characterised by humanism and cordocentrism. The latter means that there is a human being in the centre of all the comparisons: strong and weak sides of character, kinds of activity, social status, etc.

Key words: comparative constructions, comparateveme, comparisons, semantic groups, lexical figures of speech.

Дослідження порівняльних конструкцій нині здійснюється в різних напрямках: у методичному – Олена Діденко й Інна Шевчук «Порівняльні конструкції української мови: до методики розрізнення порівнянь при

вивченні в основній школі» (2017) [2]; у лінгвістичному – Світлана Єрмоленко й Ганна Ішук «Специфіка порівняльних конструкцій у системі сучасної української літературної мови (на матеріалі прози Юрія Андруховича)» (2018) [3] та ін.

Мета дослідження – з'ясувати, які порівняльні конструкції трапляються у романі Лариси Денисенко «Нова стара баба» найчастіше і що зумовило їхню появу. Відповідно до мети визначено завдання: описати класифікації порівнянь за граматичною й семантичною ознаками; проаналізувати найбільш уживані порівняльні конструкції, які трапляються в цьому романі; підбити підсумки щодо специфіки мовотворчості письменниці Лариси Денисенко.

Семантика порівняльних конструкцій (компаративних імен) у повісті Лариси Денисенко «Нова стара баба» різнопланова. Ми бачимо світ очима людей трьох поколінь бабці Варвари та її ровесниці подруги Зої, дочки Наталки й внука Славіка.

Серед об'єктів порівнянь за їхньою семантичною ознакою, які трапляються у повісті Лариси Денисенко, можна виділити такі:

1) назви тварин, конкретні та загальні (свійських, одомашнених, диких), птахів, риб, плазунів, напр.: *Алочка була спокійною, наче слон* [1, с. 131]; *наче хтось комара прихлопнув* [1, с. 123]; *мружитьься та гріється, немов старий пес* [1, с. 111]; *коли ти така надерта, як свиня* [1, с. 94]; *як свиня не напивався* [1, с. 91]; *Паша був подібний до підстреленого лося, високий, міцний та ніби підкошений* [1, с. 35];

2) рослини, напр.: *наче новорічна ялинка на майдані* [1, с. 124]; *Хлопець, як маків цвіт* [1, с. 92]; *гарна й свіжа, наче ружа* [1, с. 82]; *У тебе личко, як яблуко* [1, с. 47]; *Цей був тихий, як скошена трава* [1, с. 36];

4) назви пір року, частин доби, явищ природи, ландшафту, напр.: *Око не відпало, однак бачу, як сонце крізь хмару* [1, с. 102]; *то й Зойка сама була мов блискавка* [1, с. 41];

5) людина і частин її тіла, напр.: *І сплю як мужик, рівнесенько* [1, с. 112]; *Настя була такою ж мовчазною, як чоловік* [1, с. 37]; *Будучи молодими жінками, ми почувалися та виглядали, наче баби* [1, с. 35];

5) назви родинних зв'язків, соціального стану, класової і національної приналежності людей та певних рис, притаманних людині, напр.: *що звучить він як китаїзоа* [1, с. 111]; *як колишня Славкова маніпулянтка Тася* [1, с. 124]; *щоб не сприймалася як зайда* [1, с. 112]; *така вродлива, як моя донька* [1, с. 95]; *пан Іван то помітив, але, як справжній дамський догідник, підтримав мій спів* [1, с. 86]; *як норавлива коханка* [1, с. 78]; *немов злочинець* [1, с. 33];

б) назви житла та його частин, предметів побуту, знарядь праці, продуктів харчування, зброї, засобів пересування та ін. (реалії матеріальної культури), напр.: *Вечеря після театру – це ще серйозніше, ніж театр* [1, с. 103]; *Не занурю свого старечого носа в пухке та тепленьке, як дріжджове тістечко, що піднялося, тільки* [1, с. 126]; *наче я – кришталева ваза* [1, с. 114]; *навіть коли я не трималася за молитви, як за віжки* [1, с. 88]; *Наталя жмакала похоронку як носовик* [1, с. 69]; *ось так і жити далі – як рвана кишеня* [1, с. 64]; *як відро із застиглим цементом* [1, с. 50]; *Я сиділа й майоріла, наче радянський стяг* [1, с. 46]; *Чорні коси вклала наче корону* [1, с. 41];

7) абстрактні поняття, напр.: *Але щасливою бути легко, легше, ніж в юності* [1, с. 134]; *Останнім часом Наталя приходила з роботи чорна, наче деякі Зойчині думки* [1, с. 99];

8) поняття, пов'язані з релігійним міфологічним світосприйманням (назви релігійні, язичницькі, демонологічні), напр.: *Я чекала на свою пенсію як на манну небесну* [1, с. 67].

Найпоширенішою групою у повісті «Нова стара баба» Лариси Денисенко є назви родинних зв'язків, соціального стану, класової і національної приналежності людей та певних рис, притаманних людині і назви житла та його частин, предметів побуту, знарядь праці, продуктів харчування, зброї, засобів пересування та ін. (реалії матеріальної культури).

За продуктивністю серед семантичного наповнення порівняльних конструкцій далі є ті, де об'єктом порівняння є тварини. Суб'єктами порівнянь у повісті виступають порівняння, що називають окремі абстрактні поняття і релігійні та міфологічні реалії. У порівняльних конструкціях, де об'єктами є рослини, спостерігаємо, що суб'єктами виступають люди, предмети, явища природи, в основі може бути предикативна ознака.

У повісті Лариси Денисенко об'єктами часто виступають літературні герої, яких порівнюють з іншими людьми. Напр.: *майже така на зріст, як і Славик* [1, с. 109]. Окрім того, письменниця часто послуговується компаративемами, де об'єктом є побутові речі. Кожне з подібних порівнянь несе в собі перебільшення якоїсь якості означеного предмета домашнього ужитку. У повісті «Нова стара баба» трапляються цілі однорідні ряди порівнянь різних семантичних груп.

Серед найбільш уживаних образних засобів, які дають змогу реалізувати авторський задум, помітне місце у мовотворчості Лариси Денисенко посідають порівняльні звороти, описові форми, порівняльні підрядні речення, порівняльні-приєднувальні конструкції, напр.: *мені так хотілося любові, але щоразу мене перегортали, наче дивилися – а що*

написано на зворотній сторінці?- речення з підрядним способу міри [1, с. 47]. Щодо семантичного і структурного наповнення, то найбільш поширеною групою у повісті Лариси Денисенко є порівняння, які мають таку характеристику: логічні порівняння, виражені неповним двоскладним або односкладним складнопідрядним реченням, які відображають візуальне світосприйняття письменниці, а саме: тваринний світ, предмети побуту, соціальні групи людей, частини тіла тощо. Як специфічною рисою, ми можемо вважати використання низки порівняльних конструкцій в одному реченні, напр.: *встиг побути спостерігачем, знову повертався поночі, із синцями під оком, із запахом коньяку та жінок на шкірі* [1, с. 101].

Грамотичне вираження порівнянь у повісті «Нова стара баба» Лариси Денисенко таке:

1) форма орудного відмінка: ... *був підлотою чи лицарем* <...> *був улюбленцем долі та майстром підпільної, підклимної боротьби* [1, с. 127]; *лежачого у «мав'ятнику» з відбитими нирками або навіть у моргу* [1, с. 103];

2) окрім форм орудного відмінка грамотичне вираження порівнянь може мати порівняльні звороти і речення: *Тільки вагітна жінка відсовує усі неприсмирності (наче вже це чарівне пузо затуляє все несуттєве, зайве)* [1, с. 117]; – вставлене речення, виражене порівнянням; *Поїхати хочу звідси, жінкою бажая себе відчути, набридло мені жити та поводитися наче мужик, тільки з цицьками* [1, с. 112]; – у цьому реченні порівняння є обставиною міри й ступеня; *А я живу в обцизі, кімната у мене така занедбана, наче там не гарна дівчина живе, а пияки з тарганами* [1, с. 126] – це складне речення з підрядним міри й ступеня та з однорідними додатками, які перебувають у відношенні зіставлення; *Тут Зойка підморгнула, наче весело, однак помітно було, що вона сльозить* [1, с. 97] – у складному реченні є відокремлена обставина способу дії.

Найчастіше у повісті Лариси Денисенко трапляються порівняння, які мають при собі порівняльні конструкції з сполучниками та сполучними словами, напр.: *Думаю, очі кращі, ніж фотокартки* [1, с. 9]; *Він погрожував та носився як навіжений* [1, с. 64].

Ірреальна порівняльна конструкція у повісті «Нова стара баба» передбачає сполучники *якби, мовби, ніби, нібито* де формант *би* підкреслює ірреальність сказаного. Лексико-семантичне навантаження таких порівняльних конструкцій, які мають такі сполучники (*якби, начеб, мовби, ніби, нібито, буцім, начебто*) мовознавцями трактується неоднозначно. Переважна більшість вважає, що їхнє призначення полягає у передачі невпевненості, припущення, схожості, подібності тощо. Від ірреально-

порівняльних конструкцій слід відрізнити такі продуктивні компаративами у мовотворчості письменниці, які мають сполучне слово або сполучники: *як, мов, немов, наче, неначе*. Ці порівняльні конструкції передають як ірреальність, так і реальність того, що відбувається з об'єктом порівняння. Коли можлива їхня заміна ірреальними порівняльними конструкціями (*начеб, як і под.*), то вони, без сумніву, є ірреально-порівняльними сполучниками. Напр.: у реченні *Якби я працювала у посольстві, це **начеб** мене не стосувалося...* [1, с. 129]; *у неї не склалося, вірніше, спочатку **начебто** все було добре* [1, с. 110]; *Якби Славик зараз перебував поруч – вона б надавала йому ляпасів **як** навіжена істеричка ...* [1, с. 127] – у цьому реченні ми можемо замінити сполучник *як* сполучниками ірреальності *буцім, начеб, нібито*.

За нашими спостереженнями, ми нарахували 12 видів порівняльних конструкцій із сполучним словом *як* або сполучниками *як, мов, ніби, нібито, наче, мовби, немов, ніж, аніж, що, буцімто*.

Порівняльні конструкції *як* засіб посилення емоційності мови трапляються в художніх текстах продуктивно. Відбір об'єктів порівнянь залежить від того, що зображує Лариса Денисенко і як вона ставиться до зображуваного. Напр., *Гарний, **як актор Василь Лановий*** [1, с. 35].

Отже, у повісті «Нова стара баба» Лариси Денисенко основне призначення індивідуальних порівняльних конструкцій – це збагачення змісту певного слова або вислову *як* із семантичного, так і структурного боків. Напр., щоб передати російськомовність подружки Зойки, авторка скористалася такою компаративною *Румяний да гладкий **как** Масленица* [1, с. 11].

Отже, серед образних засобів художньої повісті Лариси Денисенко «Нова стара баба» порівняльні конструкції вирізняються своєрідністю уживання, що мотивується самим призначенням цього тропа, який покликаний конкретизувати, увиразнити зображене внаслідок зіставлення того чи іншого предмета з іншим, а також є чіткістю і стрункістю побудови, яка через порівняльну конструкцію дає змогу спроєктувати нічим не обмежену кількість образних спостережень дійсності. Порівняльна конструкція у прозі Лариси Денисенко – це засіб посилення емоційності мови. Відбір об'єктів порівнянь залежить від того, що зображує письменниця і як вона ставиться до зображуваного.

Семантичні групи компаративних імен свідчать про гуманізм повісті Лариси Денисенко, оскільки в ній переважає лексика, яка окреслює найменування тих реалій, що оточують нас від дня народження і супроводжують упродовж життя, тобто того, від чого найбільше залежить

наше буття. Філософічність світосприймання письменниці пов'язане з кордоцентризмом. Філософія-серця започаткував на Україні Григорій Сковорода, який в цілому орієнтується на первинне значення почуттів, а не на розум, це, на жаль, призводить до відчуження людини від довкілля, людей і Бога – а це самотність, якої так багато навколо у сучасному світі.

Література

1. Денесенко Л. Нова стара баба. Повісті. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 272 с.
2. Дуденко О., Шевчук І. Порівняльні конструкції української мови: до методики розрізнення порівнянь при вивченні в основній школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 56, 2017. С. 72–80.
3. Єрмоленко С.І., Іщук Г.В. Специфіка порівняльних конструкцій у системі сучасної української літературної мови (на матеріалі прози Юрія Андруховича). *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. статей. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. Вип. 8. С. 59-61.

Палуян А.М.

*кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дэкан філалагічнага факультэта
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны*

ВЫХАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬНА СВАДОМАЙ АСОБЫ СРОДКАМІ МОВЫ

Анотація. У статті розглядається використання лексичних та фразеологічних засобів білоруської мови в процесі формування національної свідомості і особистісних якостей студентів.

Ключові слова: фразеологізм, паремія, загадка, безеквівалентная лексика, антропонім.

Poluyan E.N. Education of a Nationally Conscious Personality by Means of Language. The article examines the use of lexical and phraseological means of the Belarusian language in the process of forming the national consciousness and personal qualities of students.

Key words: phraseological unit, paremia, riddle, non-equivalent vocabulary, anthroponym.